

Ljudmila Cvetek-Russi

TRŽAŠKI ZAPISI MARIJE PIRJEVEC

Konec leta 1997 so pri založbi revije Mladika v Trstu izšli TRŽAŠKI ZAPISI literarne zgodovinarke Marije Pirjevec. Pod litotičnim naslovom je zbranih dvanajst študij in esejev, napisanih v letih 1993–1997. Iz kratkega uvodnega besedila izvemmo, da so nastali v glavnem kot prispevki za strokovna srečanja in simpozije, za knjižno objavo pa so bili ustrezno predelani in dopolnjeni.

Prispevki so tematsko različni, toda pri prebiranju zaslutimo kohezivno silo, ki jih združuje in veže v knjižno celoto. Ta izhaja iz avtoričinih raziskovalnih vidikov in pogledov, ki so se ji oblikovali pri preučevanju književnosti na stičišču slovenskega in italijanskega prostora, v mestu, kjer se slovenska kultura najbolj izrazito »odpira«
romanskem svetu. V tem smislu dobiva tudi naslovna oznaka »tržaški«
svojo dodatno pomensko razsežnost, ki pri slovenistki Mariji Pirjevec ni nova, saj je bila težišče njenega raziskovanja že v knjigi Na pretoku dveh literatur, objavljeni leta 1992 pri Založništvu tržaškega tiska.

Največ zapisov je posvečenih prav slovenski književnosti na Trža-

škem in njenim najvidnejšim ustvarjalcem: Kosovelu, Bartolu, Pahorju, Rebuli. V uvodni študiji o sodobnem tržaškem pripovedništvu je najprej zgoščeno orisano zgodovinsko dogajanje v prvi polovici 20. stoletja, saj brez poznavanja političnih razmer v tem obdobju ni mogoče ustrezno razumeti kulturnega življenja in literarnega ustvarjanja primorskih Slovencev. Tržaško prozo avtorica predstavi ob pisateljih Borisu Pahorju in Alojzu Rebuli. Z velikim posluhom za njuno individualno življenjsko usodo, ki je neločljivo povezana s kolektivno, s kruto in tragično zgodovino Slovencev v obdobju fašizma ter z evropsko in občečloveško katastrofo druge svetovne vojne, analizira njuna literarna dela, pri čemer se ji razkrijejo nekatere značilne črte njune proze. Te tipološke stalnice dajejo študiji še posebno tehtnost, saj so različno močno prisotne tudi pri drugih slovenskih piscih na Tržaškem.

Že po tem, kar je povedano v uvodni razpravi, je po svoje razumljivo, da so ustvarjalci s tega ozemlja križajočih se kultur in političnih interesov pritegnili recepcijsko pozornost tudi drugih narodov. V

študiji o Kosovelu, Bartolu in Pahorju v francoščini so še posebej izpostavljene tiste umetniške kvalitete, filozofske in stilne značilnosti, zaradi katerih so Kosovelove pesmi (v zbirki *Poets d'aujourd'hui*, Pariz 1965), Bartolov *Alamut* (Pariz 1988) in Pahorjeva *Nekropola* (z naslovom *Pèlerin parmi les ombres*, Pariz 1990) idejno, estetsko in etično vznemirljive stvaritve tudi za tujega bralca. – Srečku Kosovelu je posvečena še posebna študija, osredotočena na njegova razmišljanja o narodnosti in nacionalizmu, kot so se mu porajala v prvih povojnih letih, ko je kot primorski študent živel v Ljubljani, a vseeno ostal najtesneje povezan s svojim Krasom in Trstom. V teh razmišljanjih je Kosovel kritičen tako do razmer v fašistični Italiji kot tudi do napadalne velikosrbske politike v novi državi južnih Slovanov in odločno zavrača vsak »militizirani nacionalizem«. Zanimivo je, kako prodorni – podobno kot pri Cankarju – so tudi njegovi pogledi na slovenstvo, njegova kritika »podjetništva« in vera v uporno življenjsko moč slovenskega naroda.

Med intelektualci, ki so še posebej čutili probleme slovenstva in njegovega obstoja, je bil tudi Edvard Kocbek, saj je bil ves čas tesno povezan z rojaki onstran zahodne meje ter dejavno sledil političnemu in kulturnemu dogajanju na Tržaškem pred drugo svetovno vojno in po njej. O tem pričajo tudi njegova pisma pisatelju Borisu Pahorju, ki so izšla leta 1984 v knjigi *Peščena ura*. V tem »vsestransko bogatem umetniškem dokumentu« se je avtorica Tržaških

zapisov osredotočila na Kocbekovo pojmovanje romana. Na osnovi izjav in mentorskih nasvetov, s katerimi je spodbujal in »usmerjal« svojega tržaškega prijatelja, ji je uspelo rekonstruirati njegovo teorijo romana. Pokaže se, da je teorija te prozne zvrsti v skladu z avtorjevo personalistično filozofijo in da teži k enoviti kombinaciji klasičnega in modernega romanskega pisanja. Koliko jo je Pahor v svojih delih realiziral, pa bi bilo potrebno – kot pravi avtorica – še preučiti.

Tržaški zapisi prinašajo več študij, ki dopolnjujejo obravnavo slovensko-italijanskih kulturnih stikov, predstavljeno predvsem v avtoričini knjigi *Na pretoku dveh literatur*. Tu sta zdaj dva sintetična prispevka o vodilnih posrednikih slovenske literature v Italiji, o Alojziju Resu in Luigiju Salviniju.

Goričan Alojzij Res, »dinamični in nemirni, evropsko razgledani intelektualec«, je vse svoje moči namenil posredovanju med kultura ma obeh narodov, kar naj bi prispevalo k njenemu medsebojnemu poznavanju in zbližanju. Marija Pirjevec predstavlja njegovo osebnost in dejavnost na osnovi pisem (objavljenih in neobjavljenih) Francetu Bevku, Ivanu Prijatelju in Ivanu Trinku ter označi pomen njegovega najvidnejšega posredniškega dela, to je Dantejevega zbornika (1921 in 1923), pri katerem so po Resovi zaslugi sodelovali pomembni predstavniki slovenske in italijanske znanosti ter kulture. Študija prinaša tudi pregled Resovih prispevkov za italijanske enciklopedije, med katerimi je dokaj obsežno besedilo v znani

enciklopediji Treccani, ki je bilo v italijanskem svetu pomemben vir informacij o Slovencih.

Podobno izčrpno je obravnavan tudi slavist in literarni zgodovinar Luigi Salvini, prevajalec slovenske lirike in urednik znane ontologije slovenske poezije v italijanščini *Sempreverde e rosmarino* (Zimzelen in rožmarin). Izšla je leta 1951 v Rimu, spremlja pa jo literarnozgodovinski esej, v katerem je Salvini osvetlil zgodovino slovenske književnosti z družbenih in širše kulturnih vidikov od naselitve v 6. stoletju do sodobnosti. Profesorica Marija Pirjevec v svoji razpravi še posebej opozarja na tiste njegove poglede, ki se razlikujejo od slovenskih. Predmet njenega opazovanja pa je tudi Salvinijevo prevajanje, za katero je značilno, da išče »ton poezije«, ki bi bil čim bolj v skladu z duhom italijanskega jezika in njegove pesniške kulture, pri čemer daje prednost »komunikativnemu« prevodu pred »semantičnim«, kot ta dva različna načina poimenuje avtorica po znanem teoretiku Paulu Newmarku.

Kot prevajalec je Salvini obravnavan tudi ob primerjanju treh strategij pri prevajanju Prešernovega soneta *O Vrba, srečna draga vas domača*, V italijanščino sta ga ob Salviniju (1951) med drugimi predstavila tudi Bartolomeo Calvi (1959) in Francesco Husu (1976). V komparativno zasnovani študiji, ki je zanimiva tudi zaradi teoretskih osvetlitev vrste bistvenih vprašanj o prevodnih strategijah, je osrednja pozornost namenjena metafori kot »temeljnemu elementu pesniške semantike in strukture«.

Iz opomb k študijam je razvidno,

da raziskovalka ni upoštevala samo obstoječe strokovne literature, temveč da je ponovno pregledovala tudi razpoložljive vire in gradivo. S to metodo dela je prišla do nekaterih novih ugotovitev tudi v prispevkih, ki posegajo v starejša obdobja slovenske književnosti. Če jim sledimo po kronološkem zaporedju, je najprej na vrsti razprava o Akademiji *Operosorum*. V njej zasledimo nove ugotovitve o tesnih stikih ljubljanskih operozov z bolonjsko Akademijo *Gelatorum* (Zmrznjenih), do katerih je avtorica prišla ob primerjavi originalnih statutov ene in druge. S tem je teza o povezavi ljubljanske akademije z rimsko Arkadijo presežena. Poleg vezi med »učenima družbama« v Bologni in v Ljubljani se kažejo tedaj na Slovenskem tudi globlje idejne spodbude, ki vodijo v nemški kulturni prostor, k povezavi z baročno poetiko Martina Opitza (1624). S temi odkritji dobiva dejavnost ljubljanskih operozov vedno bolj celovito in ustrezneje ovrednoteno podobo.

Svojo popolnejšo »podobo« dobi tudi najbolj izrazita osebnost slovenskega razsvetljenstva, literat in zgodovinar A. T. Linhart. Prikazan je njegov osebnostni, literarni in znanstveni razvoj, ki ga je od začetne želje, da bi se uveljavil kot nemški literat, pripeljal do najbolj zavzetega razumnika za slovenski prepород in uveljavitev slovenskega jezika in kulture.

Preučevanje literarnozgodovinskega gradiva je Marijo Pirjevec pripeljalo tudi do dopolnitve konkretnih spodbud za nastanek Nove pisarije, duhovite satirične pesnitve, v

kateri je Prešeren vsestransko zajel idejna in kulturna trenja svoje dobe na Slovenskem, hkrati pa razkril tudi problematiko nadčasovnega, večnega spopadanja temeljno različnih pojmovanj literature in jezika. Slovenska literarna zgodovina omenja v zvezi s to pesmijo Alfierijevo satirično pesnitev *I pedanti (Dlakocepci)*, v razpravi v Tržaških zapisih, usmerjeni v ponovno preverjanje podobnosti in tudi razlik med obema satirama, pa se nekatere »povezave« in »vplivi« pokažejo v novi luči. Prešeren presega Alfierijev zgled, njegova Nova pisarija je v svoji vsestranski in kompleksnosti v nekem smislu univerzalna literarna satira in pomeni »ključno besedilo v razvoju slovenske kulturne misli.«

Dva »zapisa« segata v novejšo književnost: avtorico so posebej pritegnili ženski liki v Prežihovih *Samorastnikih* in delo Pavleta Zidarja *S konji in sam*. Prežihove junakinje, ki so bile že večkrat predmet različnih obravnav, so tokrat interpretirane z vidika samorastniških novel kot enotne umetniške strukture, hkrati pa kot individualne osebnosti, pa naj gre za na zunaj tipični lik Dihurke, ki ostaja tako v literaturi kot v življenju tako rekoč neopažen, ali za Radmanco in Meto, ki se z vso svojo elementarno močjo borita za čutno in čustveno polno življenje. Pri tem je Metin lik v svoji dvojni vlogi, resnični in simbolni, v boju za pravičnejše urejen svet, ovrednoten tudi z umetniško estetskega vidika.

Ob eseju o kratkem noveliziranem romanu *S konji in sam* pa je mogoče najprej ugotoviti, da je bila

poglobljena predstavitev z naslovom *Aktualni Zidar* upravičena in potrebna, saj so literarni kritiki delo ob izidu in tudi pozneje tako rekoč »prezrli«. Tema, ki jo obravnava, je trdo, režimskemu poenotenju podrejeno življenje v večnacionalni jugoslovanski vojski, v kateri so po sili razmer združeni ljudje različnih civilizacij in kultur. Vezana je sicer na situacijo v konkretnem zgodovinskem obdobju, a jo – kot pravi avtorica študije – »lahko vsak čas aktualizira po svoje«. Kljub obravnavanim političnim problemom je Zidar predvsem umetnik, ki zgodovino doživlja skozi človekovo individualnost in jo zna posredovati v vsebini ustreznem jezikovnem slogu. Ob izidu knjige je prav njen ekspresivni jezik sprožil vročo polemiko v skrbi za tradicionalno »čisto, pravilno in lepo« slovenščino. Zidar pa je podobno kot v tematiki tudi z jezikom rušil nedemokratske sisteme in toge norme v življenju in literaturi.

Literamokritični zapisi izpod peresa M. Pirjevec nikoli ne gredo mimo jezika besednih umetnin, ki jih analizira in presoja, nasprotno, prav po njegovi izvornosti in učinkovitosti ocenjuje njihovo poetično moč in lepoto. Estetsko vrednotenje jezika povezuje z njegovo semantično, sporočilno funkcijo, najbolj relevantno merilo pa ji je metaforika, ki jo zna odkriti tudi v tako verističnem besedilu, kot je Pahorjeva Nekropola. Izbran, esejistično obarvan pa je tudi metajezik njenih študij in razprav, ki je kljub strokovnosti živ in slikovit.